

B. Mandeville - J. M. Keynes İlişkinine Yeniden Bir Bakış

Dr. Ahmed Güner SAYAR

J. M. Keynes, «The General Theory of Employment, Interest and Money»nin bir bölümünde sergilediği düşünce sisteminin kurulmasında derin etkisi altında kaldığı yazarları bir düşünce tarihçesi gözüyle cümertçe incelemekten kaçınmamıştır. (1) Aslında Keynes bu cepheyle de «Genel Teori»nin yayınlanmasından çok evvel bilinmekteydi. Keynes'in iktisatçılığında doktrin tarihçiliğine verdiği ağırlık makalelerinde, çoğu kez ara - not kabilinden kitaplarında ve diğer yazılarında, toplam olarak, önemli bir yer tutmaktadır. Ünlü iktisatçılar (Malthus, Jevons, Marshall) kadar, artık fikirleri bugün hayatın alışkanlığı içerisinde eriyerek unutulmuş, fakat yaşadıkları devri şu veya bu yönüyle etkilemiş iktisatçıların (Foxwell, Cunyngnam v.d.) iktisat bilimine katkılarını Keynes'in eserlerinde bulmak mümkündür. (2) Keynes'in bu ağır basan doktrin tarihçiliği, hiç şüphesiz, onu daha «Genel Teori»nin ilk müsveddelerini karalamağa başladığı 1930'ların ilk yıllarından beri rahatsız edecekti. (3)

Keynes, zamanında haklı bir şekilde «ihtilâl» yaratacak olan bir düşünce sisteminin teorik boyutları üzerinde çalışırken, 1930'lara ka-

(1) New York, 1964 Book VI ve özellikle Chapter 23, pp. 333-371. Bundan sonra «Genel Teori» olarak yazımızda zikredilecektir.

(2) Bu yazılar toplu olarak «The Collected Writings of John Maynard Keynes: Essays in Biography», Vol. X, (London, 1972), pp. 71-314 de bulunmaktadır.

(3) D. E. Moggridge bir yazısında 1932 eylülünden sonra eldeki beş bölümü içeren «Genel Teori» müsveddelerine ek «Historical Retrospective»e ait bir notun bugüne ulaştığını söylemektedir. («From Treatise to the General Theory: An Exercise in Chronology», HOPE, Vol. 5, (1973), p. 79).

dar hakim bir iktisat düşüncesi olarak kabul gören neoklasik doğmalardan hangi noktalarda ayrıldığı I. Dünya Savaşı öncesinde kristalleşmeye başlamıştı. Fakat onun neoklasik çizgiden tam kopuşu 1933 sonlarına rastlamaktadır. (4) «Genel Teori»nin yayımlandığı Ocak 1936'ya kadar geçen iki yıllık zaman diliminde Keynes oldukça yüklü bir çalışmanın ortasındadır. Bu arada Keynes sisteminin teorik unsurlarının tutarlılığı üzerinde, uzunca bir tarihî perpektif içinde, düşünürlerden akademik yardım alıp kabul etmekten kaçınmamıştır. Hatta bu noktada Keynes açık yüreklidir. Doktrin tarihçelerinin unuttuğu ya da önemsemediği yazarların eserlerini karıştırır ve «Genel Teori»ye destek olacak tarihi me hazlar bulur. Profesör Spiegel'e göre Keynes'in bu atılımı hemen her devirde kâhplaşmış, fakat farklı hakim iktisat doktrinlerine başkaldıran yazarların (economic heretics) tarihe gömülmüş anılarını diriltmektedir. Bu iktisatçıların başında Mandeville, Malthus gelmektedir. (5)

L. Robbins, R. F. Kahn, P. Sraffa ve D. Robertson'a göre Keynes «Genel Teori»nin yayımlanmasında sonra bile ilgisini çeken düşünürlerin eserlerinin orijinal baskılarını toplamağa, incelemeğe devam etmiştir. (6) Bunun en canlı örneğini «Genel Teori»nin Fransızca ter-

(4) Keynes'in neoklasik doktrinden ilk tatminsizlik belirtilerini kesinlikle tesbit etmek oldukça zor. Yalnız onun J. A. Hobson'un bir kitabını eleştiren yazısında bunun izlerini bulmak mümkündür. Hobson'dan «hakim iktisadın bazı yararlı eleştirisi»ni bekleyen Keynes düş kırıklığına uğrar: (EJ., Vol. 23, (1913), p. 393). Keynes'in neoklasik doğmadan tam kopuşu hususunda oldukça sıhhatli bir çizgi çekilebilir. Şöyle ki; bugün elimizdeki dikkatli çalışmalar bize Keynes'in özellikle istihdam sorunu üzerinde 1933 nihayetine kadar Pigou ile görüşlerinde pek ciddi bir ayrılık olmadığını göstermektedir. İngiltere'de işsizliğin bir doruğa ulaştığı 1932 - 33'de dahi Keynes ile Pigou'nun hemen hemen aynı şeyleri önerdikleri, dahası, devletin iktisadi hayata adım atmasını öngören bildirimleri birlikte imzaladıkları gözden kaçmamaktadır. Bu hususta Profesör Hutchison'un titiz çalışmasına, «Economics and Economic Policy in Britain: 1946 - 1966», (London, 1968), Appandix'e (Pigou and Keynes on Employment Policy) bakınız. Pigou ile Keynes'in ittifak halinde oluşurma değinen A. Leijonhufvud Profesör Hutchison'un görüşlerini kabul eder: «Keynes and the Classics», IEA, Occasional Papers, No. 30 (London, 1971), pp. 9-10. Ayrıca A. Leijonhufvud ve M. Blaug aynı görüş çizgisini sürdürürler: Bu yazarların «Method and Appraisal in Economics», (ed. S. Latsis), (Cambridge, 1976), p. 87 ve p. 163. deki yazdıklarına bakılabilir. Hiç şüphesiz bütün bunların altında Keynes'in çöktüklerden uzak kalmış şu görüşü yatar: «Uygulama söz konusu olunca, aramızdaki düşünce farkı gerçekten son derece azdır» (Collected Writings of J. M. Keynes, Vol. XIV, London, 1973, p. 259).

(5) H. W. Spiegel, «The Growth of Economic Thought», (New Jersey, 1971), p. 612.

(6) Cf. N. Devletoglou, «Montesquieu and the Wealth of Nations», CJEPS, Vol. 30, 1963 p. 14

cümesine yazdığı önsözde görmek mümkündür. Keynes İngilizce esas metinde zikretmediği Montesquieu'den bu önsözde övgüyle bahseder ve onu Fransız iktisatçıların en büyüğü olarak görür ve ona, doktrin tarihinde, Adam Smith'ten daha üst düzeyde bir yer verir (7).

İmdi, Keynes'in gerek «Genel Teori»den evvel yayımlanan çalışmalarında ve gerekse «Genel Teori»de isimlerinde rastladığımız iktisatçıların fikirlerini düşünce sistemine ithal ederken, pek önemsemeyip ihmal ettiği noktalar kadar, bazı hatalı ve tutarsız yorumları yanında tahrifleri de gözden kaçmamaktadır (8). Keynes öncesi dönemde eserlerinde «efektif talebi» gizli - aşikar işliyen yazarları Keynes büyük bir tutku ile ele alır ve «Genel Teori»deki hakettiği yerine oturturdu. Ne var ki, «Genel Teori»de Mandeville'den Malthus'a kadar olan takriben bir asırlık dönem işlenmeden bırakılmıştır. Bu dönemde Keynesian fikirlerin en canlı temsilcisinin George Berkeley olduğunda şüphe yoktur. (9) Öte taraftan, Malthus sonrası dönemde bazı iktisatçılar da Keynesgil iktisat politikasının bazı temel noktalarını içeren önerileri, İngiliz klâsik iktisat düşüncesine bir tepki olarak, sağlık vermişlerdi. Meselâ, özellikle ilk Amerikan iktisat felsefesinin kristalleşmesinde katkıları bulunan yazarlar kesinlikle **anti-classical** bir yol izlemişlerdir. Devletin iktisadî hayatı tanzim edici ve canlandırıcı girişim-

(7) *Ibid.*, pp. 1f. Ayrıca T. W. Hutchison, «Keynes und die Geschichte klassischen Nationalökonomie», *ZFN*, vol. 17, (1958), pp. 397-8.

(8) Meselâ Keynes'e göre Bentham «hiç de iktisatçı değildir» (Keynes'i zikreden T. W. Hutchison, «Bentham as an Economist», *EJ.*, Vol. 66, (1956), p. 289). Oysa üç cilt halinde W. Stark tarafından yayınlanan «Jeremy Bentham's Economic Writings» (London, 1952-54) Keynes'in bu iddiasının aksinedir. Ayrıca Cf., E. Konekamp, «William Stanley Jevons (1835-1882): Some Biographical Notes», *MSESS*, Vol. 30, (1962), p. 261. Keynes'in bazı hatalı yorumları ve tahrifleri için: M. Blaug, «Economic Theory in Retrospect», (London, 1970), pp. 15-16; 32; 177; 240. Profesör E. A. G. Robinson da Keynes'e yöneltilen «tutarsızlık» suçlamalarının 1920'den beri sık fasılalarla süregeldiğini kaydetmektedir: («John Maynard Keynes», *EJ.*, Vol. 57, (1947), p. 45). Keynes'in ve Keynesianlerin yaptıkları tahriflerin genel bir yorumu için Cf. T. W. Hutchison, «The Cambridge Version of History of Economics», Birmingham University, Economics Department, Occasional Paper, No. 19, (1974).

(9) Profesör Hutchison'a göre George Berkeley, özü itibarıyla, Keynes'ten tam iki yüzyıl evvel hemen hemen aynı şeyleri vurgulamıştı: «Berkeley's Querists and its Place in the Economic Thought of the Eighteenth Century», *BJPS*, Vol. 4, (1953), pp. 52-77. Hutchison'm bu önemli makalesi Berkeley'in Keynes'e olan tesirlerinin daha da açıklığa kavuşması için bir dizi yazının karşılıklı yazılmasına sebep olmuştur: I.D.S. Ward «George Berkeley: Precursor of Keynes or Moral Economist on Underdevelopment», *JPE.*, Vol. 67, (1959), pp. 31-40. T. W. Hutchison, «George Berkeley as an Economist: A Comment», *Ibid.*, Vol. 68, (1969), pp. 302-307. I.D.S. Ward, «A Rejoinder», *Ibid.*, pp. 307-310.

leri ve yerli üretimin dışı karşı korunması için gümrük duvarlarının yüksek tutulması v.b. sorunlar kesin bir açıklıkla savunulmuştu. (10)

Bu esastan yola çıkarak, Keynes sistemini oluşturan temel teorik boyutlar ampirik çalışmalara konu olurken, iktisadî düşünce tarihçileri de sistemin hangi noktalarda ve bağlamlarda (context) Keynes'in iktisatçılara olan akademik borcunu incelemekten geri kalmamışlardır (11). Keynes'in «Genel Teori»de isimlerini zikrettiği yararlı olan bilimsel borcunun sıhhati kadar, yediği ya da pek hafife aldığı kişilerle ve ekollerle olan münasebeti son kırk yıl içinde yazılanların ışığında Keynes düşüncesinin yeniden yorumunu getirecek boyutlar kazanmaktadır. (12)

Biz bu yazımızda Keynes'in «Genel Teori»deki düşünce sisteminin ilk öncülerinden biri olarak gösterdiği Mandeville ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçireceğiz.

(10) Cf., M. M. Leiman, «The Anti-Classical Tradition and Early American Economic Thought», *IEJ.*, Vol. 15, (1967), pp. 169-187; E. Teilhac, «Pioneers of American Economic Thought in the Nineteenth Century», (New York, 1967); S. Fine, «Laissez-Faire and the General Welfare State», (The University of Michigan Press, 1969), pp. 17-47. fn. 1; T.E.C. Leslie, «Essays in Political and Moral Philosophy», (Dublin, 1888), pp. 140-141.

(11) Ancak bir kaç örnekle yetinebilirsek, Keynes sistemine önemli ya da önemsiz katkıları bulunan ve Keynes'in değinmediği isimlere yenilerinin ilâvesi özellikle anti-Keynesian yazarlar tarafından yapılan araştırmalar sonucu ortafa çıkmaktadır. (Yukardaki 9 nolu dip-nota bakınız). Meselâ, R. Vining Keynes'de Veblen'i aradı: «Suggestions of Keynes in the Writings of Veblen», *JPE*, Vol. 47, (1939) pp. 692-704. Keynes'in Veblen'e atıfta bulunmasına A. Hansen de işaret eder (Cf., «A Guide to Keynes», (London, 1953) p. 121, fn. 1.). Ayrıca B. Seligman, «The Revolt Against Formalism», Vol. I, (Chicago, 1971), p. 153) ve P.V. Mini, «Philosophy and Economics», (Gainsville, 1974), p. 250. N. Devletoglu (op. cit., pp. 1-25'de) Montesquieu ile Keynes arasındaki bilimsel bağı ele almıştı. N. Edmanson da J. Rae ile Keynes arasındaki ilişkiyi gün ışığına çıkarmak ister: (J. Rae and Liquidity Preference, *HOPE.*, Vol. 2, (1970, pp. 432, 439-440). Ayrıca M. Blaug, op. cit., 35; 543.

(12) Bu boyutlardan biri, hiç şüphesiz, Keynes'in Ricardo'ya ilişkin yorumlarıdır. Keynes'in Ricardo ile ilişkisini Sraffaçı çıkışın aydınlığında post-Keynesian çizgi üzerinde yorumlayan J. Robinson'un Keynes'i Ricardo ile araştırma gayretine işaret edelim. («History Versus Equilibrium», *IEJ.*, Vol. 21, (1974), p. 202). Hutchison da «Ricardo'nun düşünce yapısının Cambridge'de Marshall ve Keynes'in çalışmalarında bozulmadan muhafaza edildiği»ne işaret eder: (James Mill and the Political Education of Ricardo, *CJ.*, Vol. 7, (1953), p. 100). Ayrıca M. Blaug, op. cit., p. 140.

Ashında incelememizin odak noktasını Keynes'in sebebiyet verdiği akademik ilgisizliğin ya da «Genel Teori»de Mandeville'in eseri ile ona ait mühim bir çalışmayı zikretmekten kaçınmasının sergilenmesi teşkil edecektr. Bu bir bakıma, Keynes'in akademik dikkatsizliğine bağlansa bile, bunda «Genel Teori»nin ortaya çıkmasında ciddi yardımları dokunan «Neo-Keynesian» takımının önde gelen 3-5 simasının da payı olsa gerektir. Fakat herşeyden evvel, ikiyüzyirmibeş yıl öncesinden Keynes'in dikkatini çeken Mandevilleci düşüncenin konunu zu ilgilendiren yanlarına eğilmemiz gerekiyor.

I

İktisat felsefesi tarihinde Mandevilleci düşüncenin ortaya çıkışı, iktisadi tahlil araçlarının henüz pek gelişmediği, fakat ekonomi ilmini bağımsız bir disiplin olmaya itecek çabaların giderek yoğunlaştığı, Adam Smith öncesi döneme rastlar. Bu dönem aynı zamanda iktisat felsefesine ferdiyetçi görüşü perçinleyecek düşünce akımlarının bir doruğa ulaştığı yıllardır.

Adam Smith öncesi bir asırlık dönemi içine alan düşünce platformunda iktisat felsefesini genel olarak farklı, belki temelde taban tabana birbirlerine zıt ,iki düşünce akımı beslemekteydi (13). Bunlardan ilki Markantilizmi ortaya çıkaran görüştür ki, pratik değerleri gerçeğin ölçüsü kabullenip piyasa mekanizmasının işleyiş kanunlarına varma endişesi hakimdir. Merkantilist çerçeveyi yaşanılan hayatın pratik değerleri oluşturduğundan bu pratik değerleri iktisadi politika prensiplerine bağlama arzusu iş adamları v.b. nin (ki bu isimlerden bazıları Merkantilist görüşün önde gelen temsilcileri olacaktır) para, dış ticaret, nüfus vb. sorunlara eğilmelerine ve çözüm getirmelerine sebep olmuştur. Teferruatta dağınık bile olsa takriben üç asır Batı Avrupa'yı hükmü altında tutacak olan bu görüş Adam Smith öncesi dönemde bütün canlılığıyla ayakta idi. İkinci görüş, kökünü eski Yunan felsefesinde bulacağımız, büyük zıplamalarla, skolâstik doktorlar yoluyla Adam Smith öncesi devreye ulaşan ve burada Hobbes, Locke, Cantillon, Hutcheson vd. tarafından temsil edilen, akademik dikkati daha ağır basan felsefi yaklaşımdır. İktisadi meselelerin felsefi kalıplar içinde bir posa halinde dünden bugüne aktarılmaları, zaman içinde, bilimsel endişenin de tesiriyle, özellikle bazı dallarda oldukça başarılı çalışmaların doğmasına sebep olmuştur. Meselâ objektif ve subjektif değer teorileri çoğu kez yan yana ya da iç içe işlenmişti. Bundan başka, para, faiz, adil fiat ve mülkiyet sorunu büyük bir dikkatle

(13) Cf. J. A. Schumpeter, «Economic Doctrine and Method», (London, 1957), Chapter I.

ortaya konmuştu. Bu görüş taraftarları eski Yunanda feylesof, orta çağda din adamı, yakın çağda da sosyal bilimciler olup ele aldıkları konuları derin bir çalışma ile ve akademik araştırma ruhuna bağlı olarak yürütmekteydiler.

Biri teori dünyasında, diğeri de pratik dünyada olmak üzere, bu iki düşünce akımını Mandeville yaşadığı devirde hazır bulduğu açıktır. O toplumun sefaletine çözüm olacak iktisat politikasının boyutlarını belirlerken Merkantilist kampa, felsefesi ve ona bağlı teknik iktisat konusunda söyleyecekleri itibarıyla de ikinci görüşe dahildir. Fakat en genel çizgileri içersinde Locke ve Hobbes Mandeville'e en fazla tesir altına alan iki yazar olmaktadır. Şöyle ki, iktisat metodolojisi açısından liberalist görüşün, en ciddi desteği deneyci (empiricist) epistemolojide bulunduğu kabul edilirse Mandeville, şüphesiz, Locke'un büyük ölçüde tesiri altında kalmıştır. (14) Oysa aşırı liberal çizgide yürüyen Mandeville'i bir çok bağlamlarda en fazla etkisi altına alan felsefe akımı Hobbes'den gelmiştir. (15).

Marx'ın «doğru sözlü, açık fikirli bir insan» (16) olarak tanımladığı Mandeville'in aslında bizi ilgilendiren yanıyla, iktisadî - sosyal meselelere duyduğu alâkayı, bir tıp doktoru olarak, 18. yüzyıl başlarındaki İngiliz toplumunun içinde bulunduğu fakirlik çemberini nasıl kıracağında aramak gerekir. Süregelen iktisadî gerilikten kurtulmak için

(14) Cf. A. F. Chalk, «Mandeville's Fable of the Bees: A Reappraisal», *SEJ*, Vol. 33, (1966), p. 3; 5. Burada Mandeville'ci bilgi teorisi yaklaşımında a priori görüşe yer verilmediğine işaret etmemiz gerekiyor. Zira, Mandeville «a prioriye dayanan bilgi yalnız Allah'a mahsustur», («The Fable of the Bees», 'ed, F. B. Kaye', Vol. II, 'Oxford, 1925', p. 186) derken, Adam Smith'in de «a priori» bilgi ihtimalini reddettiğini kaydedelim (Cf. H. J. Bittermann, Adam Smith's Empiricism and the Law of Nature», *JPE.*, Vol. 48, (1940), p. 498). Aynı doğrultuda Mandeville Kant'tan mülhèm sentetik a priori gerçekçiliği kabul etmiyen, belki, ultra - empirieist diyebileceğimiz günümüz iktisatçılarından bazıların (meselâ T. W. Hutchison, M. Friedman) iktisat metodolojisinde akis uyandıran yaklaşımlarına, teferruattaki ince görüş farklarına inmeden (ki bu günümüzde Hutchison - Friedman çatışmasına sebep olmuştur) ışık tuttuğu da söylenebilir.

(15) Cf. S. C. Lamprecht, «The Fable of the Bees», *JP.* Vol. 23, (1926), p. 562; L. Strauss, «The Political Philosophy of Hobbes», (Chicago, 1963), p. 133; A. D. Ritchie, «British Philosophers», (London, 1950), p. 31; F. Copleston, «A History of Philosophy», Vol. 5, Part I, (New York, 1964), p. 210. Hobbes, Locke, Bayle vd. nin Mandeville'e tesirleri için F. B. Kaye'in mükemmel çalışmasına müracaat edilebilir: «The Fable of the Bees», Vol. I, (Oxford, 1925), pp. LXXVII ve devamı

(16) K. Marx, «Capital», Vol. I, (London, 1970), p. 615.

Mandeville kendi toplumunun değer ölçülerini yansıtan ekonomik süjenin tutumlu idareli (frugal) dolayısıyla tasarrufa dönük davranışına karşı durur. Kıvrılan sefalet çukurundan ekonomi ancak tüketime verilecek mutlak ağırlık ile kurtarılabilir. İçinde bulunduğu devrin ortodoks fikirlerine başkaldırırken «ahlâka ilişkin münakaşalarda öncelikle iktisadî konuları ileri süren ilk yazar Mandeville olmuştur.» (17)

Mandeville daha ilk ağızda tasarrufun iktisadi hayatta olumsuz bir rol oynadığı hükmüne varmış, bunun toplumdaki sefaleti ve iktisadî geriliği eksik tüketim yoluyla beslediğini görmüştür. Ekonominin devamlı bir şekilde eksik istihdama gömülüp kalmasına sebep eksik tüketimdir. (18) Bu durum iktisadî hayatın değer yaratıcı unsurlarını, harekete geçirmemekte veya daha ortaya çıkmadan öldürmekte, bundan da en fazla sefalet prim almaktadır. Halkın, çoğunluğunu tasarruf yapmaya iten nedenleri, Hollanda'yı örnek göstererek, Mandeville şöyle sıralamaktadır: Vergi yükünün ağırlığı, toprağın kıt oluşu ve zahire darlığına tedbir (19). Tasarruflardaki artış ekonominin bütünü içinde yapıcı bir boyuta sahip midir? Mandeville'in buna cevabı şöyledir: Eğer İngiltere'de halk mevcut tüketiminin beşte birinden vazgeçip bunu tasarruflarına katsa, bunun tarım ve ticaret üzerinde yapıcı bir tesiri görülmiyecektir. Hatta, bu artırılmış tasarruf oranı el sanatlarında istihdam edilenlerin sayısına da bir katkısı olmayacaktır (20). Tasarrufun Mandevilleci iktisat düşüncesinde bulunduğu en yalın ifade şudur: «Tasarruf etmeye değmez.» (21)

Mandeville'in tasarrufa yapıcı hiçbir rolü vermemesinin sebeplerini rahatlıkla onun yaşadığı çağda tasarrufun gördüğü aşırı kabule bağlayabiliriz. Aslında bu durumu farklı iki unsurun birlikte hareketleri yaratmaktadır: İktisadî hayatın esasen son derece fakir olan üretkenliğinin beslediği iktisadî güvensizliğin tasarruf eğilimini yüksek ve canlı tutuşu bir yanda, diğer taraftan da, bir kurumsal faktör olarak, asırların bir posa halinde dünden bugüne sürükleyip getirdiği püriten zihniyet! Mandeville bu iktisat anlayışına baş kaldırırken, pek haklı olarak, ekonominin gelişmesini kısırlı bir çizgide tutan yüksek tasarruf marjını ekonomik süjenin idareli (tutumsever) davranışıyla birleştirerek sergileyecekti.

(17) J. Bonar, «Philosophy and Political Economy», (London, 1893), p. 6

(18) B. Mandeville, «The Fable of the Bees», (ed. P. Heart), (Hormondsworth, 1970), p. 234.

(19) *Ibid.*, p. 204

(20) *Ibid.*, p. 208

(21) *Ibid.*, p. 91

Mandevilleci düşüncede tasarrufu besleyen kanalların kapatılması dengenin diğer unsuru olan tüketimi kendiliğinden ön plana itecektir. Mandeville'in her türden harcamayı teşvik etmesi bundan dolayıdır (22). Burada önemle belirtilmesi gereken nokta şudur: Mandevilleci iktisatta tüketim üretimin yedeğinde değildir. Tüketim, bir benzeşle, tıpkı bir arka teker gibi, üretimin belirlediği trendi adımlayan pasif bir unsur olmaktan çıkarılmış, iktisadî refahın tek hakim kaynağı ve vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Bu durum tüketim iktisadı için beklenmedik bir akademik kabuldür ki Adam Smith ve sonrası klâsik yazarlar ile tüketim tekrar ikincil (tâli) durumuna itilecek ve bu hal 1870'lerde subjektivizmin nisbî mutlaklığının kabulüne kadar takriben 150 sene bazı münferit çıkışların (meselâ F. Galiani, R. Whateley) dışında su üstüne çıkamayacaktır. Mandeville'de tüketim kesiminin boyutları oldukça geniştir. Mandeville'i dinliyelim :

«... Okuyucudan tüketim mallarına dikkatle bakmalarını istiyorum. En tembel, en uyuşuk ,en safih ve en zarar vericiler, bunların hepsi... tüketime devam ettiklerinde toplum yararına iyi bir iş yapmaya mecbur bırakıldıklarını okuyucu görecektir... Aksi durumda.... milyonların emeği, başka milyonlar yoksa, ani bir bitiş içine sürüklenmiş olur» (23)

Tüketicinin Mandeville'in elinde iktisadî tahlil araçlarındaki yoksun ve değer teorisine bağlanmamış haliyle bile olsa bu umulmadık önemi kazanması bize Mandevilleci tüketicinin boyutları ve tüketim modeli üzerinde durmamızı gerektiriyor.

Mandeville'e göre toplumun içinde bulunduğu iktisadî geriliğe gömülüp kalmasına sebep iktisadî hayatın değer yaratıcı unsurlarının atıl halde bırakılmasıdır. Bunları harekete getirecek potansiyeli Mandeville tüketicide bulur. Rahatlıkla tüketicinin davranışında bir devrim olarak adlandırabileceğimiz bu yaklaşımda Mandeville tüketiciyi zorunlu mallar talep eden bir iktisadî süje olarak görmemektedir. Tüketicinin herşeyden önce davranışlarının zincirlemiş olan püriten zihniyeti terketmelidir. Mandeville ısrarla şu olguyu vurgulamaktadır: Tüketicinin davranışı sadece zorunlu kalemler üzerine inşa eden ve gücünü dinden alan kalınlaşmış riyazete dönük (riyazi) değer yargıları iktisadî aktiviteyi oldukça dar bir yörüngeye sokmaktadır. Oysa tüketicinin de

(22) *İbid.*, p. 134

(23) *İbid.*, pp. 118 - 119. Verimsiz tüketicilerin ekonomiyi diri tutması açısından, Mandeville'i en yakından zleyen T. Malthus olmuştur. Cf., H. L. Cracken, «Keynesian Economics in the Stream of Economic Thought», (Louisiana, 1964), p. 44.

doğuştan fiziki varlığını yürüten güdülerden öte, mevcut iktisadi vakumu dolduracak, o potansiyeli çalıştıracak ve neticede ekonomik hayata canlılık getirecek boyutlar mevcuttur. Mandeville bu düşüncesini şöyle dile getirir :

«... Arzuları kamçılanmadıkça insan kendini ortaya koyamaz. İştekleri tahrik edilmemiş ve bunları harekete geçirecek hiçbirşey yoksa, kişinin değeri ve yetenekleri daima keşfedilmemiş bir durumda kalacaktır. İhtiraslarından arınmış, beceriksiz bir beden, doğru bir deyişle, bir nefescik rüzgârı bile olmyan dev bir yel - değirmenine benzetilebilir». (24)

Aynı bağlamda Mandeville şunları da ilâve eder :

«... Bir toplumu güçlü ve kuvvetli kılmak isterseniz insanların arzu ve özlemlerini kamçulamak zorundasınız. Toprağı bölünüz... insanların sahip oldukları şeyler onlara daha fazla hırs verir. Onları övgü ile tenbellikten çekiniz, ciddiyetle işe sarılmalarında gurur onlara hükmedecektir: Onlara alışverişi ve el sanatlarını belletiniz, birbirlerini kıskanmayı ve birbirlerini taklit etmeyi sağlamış olacaksınız..., bu, zenginliği oluşturacaktır» (25).

Buna göre «insanlar birbirlerinin ekonomik çıkarlarına ve nüfuzlarına rakiptirler» ve «insan fıtratında bulunan belirgin özellikler (gurur, bencillik ve şöret tutkusu) gelişmiş bir toplumun çimentosu olmuştur» (26). Bu Mandeville'in klişeleştirdiği «**Private Vices, Public Benefits**» (Tek tek kötülükler, toplum çıkarları) mn yahu ifâdesinden başka birşey değildir. (27)

Aslında Mandeville çalışmasının girişinde «insanı (göze aşık deri, et, kemikten öte) çeşitli tutkuların bir terkibi olduğuna inandığını»

(24) İbid., p. 200.

(25) İbid., p. 201.

(26) S. P. Lamprecht, op. cit., p. 568.

(27) Mandeville'in bu motosuna karşı çıkan A. Grey'in «kişisel kötülükler» (Private Vices) yerine «kişisel çıkarlar» (Private Interests)'in daha makûl olduğu görüşüne («The Development of Economic Doctrines», London, 1931, p. 124) katılmıyoruz. Aslında bu Mandeville'i Mandeville yapan karakter çizgisinin hafife alınması kadar, devrinde eleştiri şimşeklerini üzerine çeken bir ifade-nin sansasyon gücünü hesaba katmamak olur. Mandeville'in «Vices»i tanımı için J. Viner, «The Long View and the Short» (New York, 1958) p. 332 f. Ayrıca Mandeville, op. cit., (F. B. Kaye ed.), Vol. I, p. 324.

söylemektedir (28). Bu durumda Mandeville'nin üzerine ısrarla eğildiği saha bizatihi insan ve davranışı olmaktadır. Mandeville'in hemen her bağlamda sergilediği bu noktayı N. Rosenberg şöylece formüle eder :

«... İnsan, davranışını etkisi altında bulunduran çok özel ihtirasların ve eğilimlerin bir birleşimidir, bunun dışında bir fiilde bulunmak tamamiyle sahtekârlıktır.» (29)

Buradan hareketle Mandeville için sorun, tüketici davranışını simgeliyen âna unsurun, yani insanın doğuştan tabiatında var olan özlemlerin arzu ve ihtiraslarının uyandırılması, bunların aktif hale getirilmesidir. Bunun tüketim iktisatında en yalın ifadesi şudur : Tüketicinin zorunlu tüketim malları kalemlerine lüks tüketim mallarının ilavesi ve neticede, tüketimin sergilenecek göstermelik tüketim modeline adım atıştır. Böylelikle alışlagelmiş tüketim boyutlarında ciddi bir genişleme söz konusu olmaktadır.

Mandeville'e göre tüketim çerçevesi katı çizgileriyle birbirinden ayrılmış, içerikleri farklı iki kompartımandan meydana gelmiştir : Zorunlu ve lüks tüketim. Mandeville lüks tüketimi şöyle tanımlar :

«... Canlı bir varlık olarak insanın yaşantısını sürdürmede pek elzem olmayan şey»,

«... İnsan yaşantısını devam ettirmede mutlak olarak zorunlu olmayan herşey lüktür»,

«... Hayatı daha dirlikli hale sokan herşey... lüks olarak çağrılmaya hak kazanır». (30)

(28) İbid., P. 77. Ayrıca, İbid., (F. B. Kaye ed., Oxford, 1924), Vol. I, p. 344.

(29) N. Rosenberg, «Mandeville and 'Laissez-Faire'», *Journal of the History Ideas*, Vol. 24, (1963), p. 189. Ayrıca Cf., C. E. M. Joad, «Guide to the Philosophy of Morals and Politics», (London, 1947), pp. 628 - 629.

(30) Op cit., pp. 36; 137; 187; J. Bonar'a göre zorunlu - lüks tüketim ayrımının ön plana getiren Mandeville olmuştur (op. cit., p. 107; 384). Ayrıca S. R. Sen, «The Economics of Sir James Stuart», (London, 1957), p. 46. Mandeville'in başlattığı bu gelenek, Mandeville sonrası iktisadî analizde hızından pek bir şey yitirmiş değildir. Ne var ki, tüketimin kompartımanlara ayrılması konusunda yeterince bir fikir birliğine de ulaşılmış değildir; Cf., H. Kyrk, «A Theory of Consumption», (New York, 1923), p. 39; W. C. Waite - R. Cassady, «The Consumer and The Economic Order», (New York, 1939), pp. 135 - 136). Genel olarak

İktisadî zenginlik indeksinin tüketimi vazgeçilmez birkaç sabit ve basit kalemlerde sergilenmesini (31), Mandeville, tüketicinin tutum - se-ver davranışına işaretler, istihdam sorunu üzerinde olumsuz tesirlerini önemle belirtmekten kaçınmamıştır (32). Mandeville bu kanısında oldukça iddialı ve ısrarlıdır :

«... Eğer bir insan gösterişli bir ev yaptırırsa... ülkesinin yararına fakirleri işe koşmuş olur.» (33)

Şu hale göre «lüks ve ihtişam» (34) ekonomiyi bir üst düzeye sıçratan tek faktör olmaktadır. Mandeville'i dinliyorum :

«... Lüks ve ihtişam birbirinden ayrılmaz arkadaşlıklarını kabul- lenmedikçe, büyük zenginlik ve dış servet insanların her vakit onuru- nu yıkacaktır.» (35)

Mandeville'e göre «israf toplum gereğidir» ve «müsrifleri olmayan bir toplumun zengin olması düşünülemez.» (36) Mandeville, ayrıca, lüks ve israfın kaybolduğu yerde tutumlu davranışın tekrar ortaya çıkaca-

Mandevilleci zorunlu - lüks tüketim ayrımı kabullenilmiş olsa bile (Meselâ D. Ricardo, «Principles of Political Economy and Taxation», (ed. P. Sraffa), Vol. I, (London, 1951), p. 275; S. Nearing - F. D. Watson, «Economics», (New York, 1908), pp. 27; 58), zorunlu ve lüks mallar arasında kesin bir sınır çek- mek imkânsızdır. Cf., M. C. Burke, «Consumption Economics», (New York, 1968), p. 21.

(31) Cf. J. Bonar, op. cit., p. 107.

(32) B. Mandeville, op. cit., p. 234. Ayrıca pp.211 - 212.

(33) İbid., p. 263.

(34) İbid., p. 149. Aslında ihtişamın lüks tüketimin peşinden geldiği ya da tüketimde her ihtişamın lüks fakat her lüksün mutlaka ihtişama dönüşemeye- ceği açıktır. Bu konu yeterince eşelenirse bizi Mandeville'de «göstermelik tü- ketim»in yeterince işlenip işlenmediğine götürecektir. Gerçekten de ihtişamın lüksün hemen ardından ortaya çıkışı Mandevilleci yaklaşımdan birbirinden ay- rılmaz iki unsur olarak ele alınması (Cf., İbid., p. 201) tutarsızdır. Zira lüks tüketimin göstermelik olması için ilk aşama tüketim malının sergilenmesini (ostentatious display) gerektirir. Bu dahi gerekli fakat yeterli şart olmamak- tadır. Mandeville'de göstermelik tüketim için, Cf. A. G. Sayar, «An Historical Survey Ideas About Conspicuous Consumption : From 'The Fable' to the 'Leisure Class'», Unpublished Master's Thesis, Birmingham University, Economics De- partment (1972), pp. 18 - 24; Mandeville'in lüks - göstermelik tüketim doğrultu- unda J. Rae ve T. Veblen'e olan ekileri için Cf., J. J. Spengler, «Mandeville and Veblen Contrasted», WA., Vol. 82 - 83, (1959).

(35) İbid., p. 201

(36) İbid., p. 258; 257.

ğını bunun da mevcut bütün istihdam kaynaklarını vakit geçirmeden kurutacağını belirtmektedir (37).

Bu noktadan hareketle Mandeville tüketimi yasaklayan yasalara karşı durur (38). Şayet lüks tüketimin önüne geçilirse «kumaşçılar, döşemeciler, terziler ve diğerleri senenin yarısında muhtaç bir duruma düşmüş olacaklar», bunun da «külliyyetli miktarda lüks tüketim maddesinin kaybına sebep olacağım» ileri süren Mandeville'e göre toplumsal «büyük çöküntü» pek uzakta değildir (39). Mandeville bundan başka dış ticaret kanalıyla içeri giren lüks malların bir ülkeyi felâkete götüreceğine inanmamaktadır (40).

Mandeville'in bu denli bir ısrarla lüks tüketimi savunması bizi neye götürecektir? Zorunlu tüketimden, tüketicinin pürüten zincirleri kırmasıyla, zorunlu tüketimle birlikte lüks tüketim mallarının oluşuracağı, yeni bir tüketim düzeyine tırmanış : İşte iktisadî refahın Mandevilleci sihirli anahtarı! Devrinde eleştiri şimşeklerini üzerine çeken bu iddia aşlında gücünü Mandevilleci düşüncenin orta direği, «tek tek kötülükler, toplum çıkarları»ndan almaktaydı. Fakat, daha ortada sanayi devriminin kıvılcımlarının bile görülmediği, yani üretimin önemli boyutlarının billurlaşmadığı bir zamanda cesaretle savunulan bu iddianın işlerliği elbette tartışmaya açıktı. Özellikle Mandeville'in iktisadî hayatı canlandırıcı bir boyut yüklediği lüks tüketim, sanayi devrimi öncesi İngiliz toplumunda yukarıdan aşağıya hangi mallarla nasıl bir etkinlikle yaygımlaşabilecekti? Mesele bu açıdan biraz kurcalanıldığında görülecektir ki tahrik edilen lüks tüketim, J. Locke'u Mandeville'e bağlayan çizgide, özellikle zenginlere (The Rich) açılan bir kapıdır. Bunların lüks ve israfı yönelmeleri istihdam imkânlarını genişlettiği için faydalıdır. Fakirlerin (The Poor) lükse olan meyilleri, onların gerçek kazançlarından fazlasına işaret olacağından, iyi karşılanmamalıdır (41).

(37) *Ibid.*, p. 234.

(38) *Ibid.*, p. 260. Mandeville bu bağlamda, yani lüksün gelir ve istihdam üzerinde olumlu yönlerini ileri süren ve lüksü yasaklayan yasalara karşı duran yazarlar - Barbon Petty ve North - ile aynı çizgidedir. (Cf., A. F. Chalk, *op. cit.*, p. 16, fn. 100).

(39) *Ibid.*, p. 118; pp. 236 - 237.

(40) *Ibid.*, p. 257.

(41) Cf. C. Hill, «Reformation to Industrial Revolution», (Harmondsworth, 1974); p. 273; T. H. Marshall, «Class, Citizenship and Social Development», (New York, 1965), pp. 129 - 130.

Mandeville'in fakirleri değerlemesi ise sert ve haşındır : «Fakirlerin arzu ve özlemlerinden başka canlandırılacak işe yarar birşeyi yoktur, bunların hakkı verilirse akıllıca bir iş, tedavisi de aptallıktır» (42). Mandeville'in bu yargısını ele alan P. Larkin bunun fakirlere karşı «sert bir tutumun sevimsiz bir mazereti» olduğuna işaret eder (43).

Mandeville'den en az bir asır sonra yörüngesine oturacak olan sahaya ihtilalinin ekonomideki uygulamasının izleri kabaca şöyle idi : Ancak toplam üretimin çok düşük parçası Mandeville'in lüks tarifine uyan mallara, gerisi devamlı zorunlu mallara kanalize olmuştu. Teknolojik gelişmedeki başdöndürücü sıçramalar insan ihtiyaçlarına yeni boyutlar kazandırırken, günümüz ekonomilerindeki Mandevilleci ağırlık Mandeville'in kendi zamanına oranla kıyaslanmayacak bir çapa ulaşmıştır.

Mandevilleci sistemin refahın kaynağını tüketimi lüks mallara kaydırması tasarrufu eritecek önemli bir atılım olduğu düşünülse bile, üzerinde durulması gereken bir nokta daha vardır: Mandeville'in içinde bulunduğu devir canlı ve yüksek tasarruf paylarını değerlendirecek kredi kurumlarının yeterince gelişmediği bir zamana rastlamaktadır. Riyazete dayanan ekonomik süjenin davranışında yatırıma aktarılan fonlar kadar atıl para depolarından da söz etmek mümkündür. Ve burada kelimenin tam anlamıyla bir iddihar bahis konusudur. Belki iddiharın çözülmesi Mandeville'in sözünü ettiği lüks mallar tüketiminin uyaracağı bir iktisadî canlılık ile olacaktır. Oysa bu, Mandeville sonrası iktisatçıların üzerinde durdukları «iktisadî adam»ın rasyonelliği ilkesinin tamamıyla aksi bir durumdur. Zamanın akışkanlığı içerisinde belli bir devre için (18. ve 19. yüzyıl) Mandevilleci (hatta, daha önemlisi Malthusian) fikirlerin önemsizlenmesi, diğer bir devrede (20. yüzyıl) Keynes'le birlikte Mandeville'e olan alâkanın yeniden canlanması, herhalde, ekonominin olgunluk noktasına varmış olmasında aramak gerekiyor. Zira Mandeville sonrası ağır ağır su üstüne çıkan teknolojik devrimin ekonomideki ilk uygulamaları, belki, iki asıra yakın bütün gücünü yüksek tasarruf marjı ile verimlilikten alacaktı. Klâsik yazarların —özellikle J. Rae— bütün akademik dikkatlerini «sermaye birikimi» ve «üretim» ilgili meselelerde toplamaları bundandır. Burada

(42) Mandeville'i zikreden T. H. Marshall, *Ibid.*, p. 130. Aynı alıntıyı C. Hill'de zikreder: *Ibid.*

(43) P. Larkin, «Property in the Eighteenth Century», (London, 1930), p. 116.

bir ara - not olarak lüks tüketimin sermaye birikimi üzerinde olumsuz tesirleri görüldüğünden hemen hemen bütün klasik yazarlarca kabul görmediğini belirtelim.

Merkantilizmin güçlü kıldığı ticari burjuvazinin farkına yaramadığı en önemli sorun, toplumda refahın herkese kaydırılması için tüketimin diri tutulması ve tüketime verilecek ağırlığın kaçınılmazlığı idi. Artan üretim tüketim kalemlerinin çeşitliliğine, ya da tüketim indeksinin içeriğinin zenginliğine işaretledi. Bu ise, son kertede, yeni bir insan tipinin ortaya çıkmasını gerektiriyordu. Daha sanayi burjuvazisine geçişin işaretleri olmadığı halde Mandeville doğacak bu insan tipine ciddiyetle eğüen ilk düşünür oldu. Benthamcılığın a **priorizme** dayanan kuru - soyut insanı bir tarafa, bugünün insanının boyutları üzerinde en kesin çizgileri ve gerçeğe en yakın çehresiyle dünden bugüne onun sesi geldi. Bu gerçeği S. N. Patten şöyle vurgulamaktadır:

«... Mandeville'in bakış açısı ne üst düzeydeki püriten yazarlardan bir çözüme, ne de daha önceki bazı düşünce biçimlerine bir dönüş olarak görülmelidir. Onun bakış açısı, kendi bilincinden doğan ve dünyayı sadece gözlerinin şahadetiyle muhakeme eden yeni bir insan davranışını sergilemektedir» (44).

Dini endişenin Batı Avrupa'da özümlediği püriten zihniyet, Mandeville'in de karşı çıktığı gibi, insan yaratılışında mevcut birçok pasyonu işlemeden bıraktığı için bunların insan davranışı ile gün ışığına çıkması halinde ekonomik hayatın nasıl bir şekil alacağı sorusunu cevapsız bırakmaktaydı. Hakikatte Mandevilleci düşüncede insan davranışına uyarılan arzu ve ihtirasların ithali hem iktisadi aktiviteyi kısır gelişme çizgisinden koparacak, hem de daha önemlisi, bu davranışsal boyutların dışı vurulmasıyla alışılmadık yeni bir insan tipine geçilmiş olacaktı. Bütün bunlar, aslında, Mandeville'in insanını ciddi ve o nisbette iddialı bir «paradigm» fikrine oturtmaktaydı. Bununla, hiç şüphesiz, orta - çağ insanından günümüz insanına geçişte Mandeville'in kapısını araladığı yeni bir davranışsal çerçeveyi kasetmekteyiz. Yoksa, klâsik düşüncenin iktisadi **adamını** savunan Adam Smith ile hocası Francis Hutcheson'un Mandeville'e yönelik eleştirileri unutulmuş değildir (45).

(44) S. N. Patten, «The Development of English Thought», (London, 1899) pp. 204 - 205.

(45) Adam Smith'in Mandeville'e olan eleştirileri için: «The Theory of Moral Sentiments», (London, 1892), p. 456; A. Smith, «Lectures on Justice, Police, Revenue, and Arms», (ed. E. Cannan), (New York, 1956), p. 208. C. R. Fay de Smith'in bu çalışmasının özünde «Mandeville - Hutcheson» kavgasının yattığını söyler: «Adam Smith and the Scotland of His Day», (Cambridge, 1956), p. 23.

Mandeville'ci düşünce sistemini oluşturan temel öğelerin püriten zihniyete ters düşmeyeceği hususu bazı yazarlarca ileri sürülmüştür. Meselâ, S. N. Patten, yukarıda da atıfta bulunduğu gibi, Mandeville'in bakış açısının püriten yazarlardan bir sapma olarak düşünülemediğini iddia ederken, F. B. Kaye de S. N. Patten'e benzer bir görüşü savunur. Kaye Mandevilleci sistemde «ulusal zenginliğin oluşması iki ilkenin birleşmesine» bağlı olduğunu bunlardan birinin **riyazet**, diğeri-
nin **akılcılık ilkesi** olduğunu yazmaktadır. Kaye, ayrıca, riyazetle rasyonalizmin terkibine **rigorizm** (riyazet, zühd) adım vermektedir (46).

Oysa, temelde gözden uzak tutulmaması gereken nokta, Mandeville'in ana hatlarını verdiği iktisadi büyüme ve toplumsal refahın elde edilmesinin altında yatan fikir sisteminin «kabul edilebilir, bununla birlikte, karışık ve tartışmaya açık olduğudur» (47). Hiç şüphesiz, bu noktada, Mandeville'ci davranışsal çerçevenin boyutlarını işlerken Mandeville'in ekonomik suje için **amoral** davranışları yeğ tutmasına işaret etmemiz gerekiyor. Başka bir ifade ile, Mandevilleci davranışsal sistemde iktisadi karar birimi, ister üretici, ister tüketici olsun, rahatlıkla **amoral** faaliyetleri üstlenebilir. Bu nokta, aslında, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Mandeville'in kapısını açtığı yepyeni bir ufuktur ve orada iktisadi faaliyetlere girişen her ekonomik suje için dinî zihniyetin ördüğü ziyazete ait değerlere temelde, ters düşme söz konusudur. Gerçekten de, Mandeville'in bu bağlam içerisinde «**The Fable of the Bees**»e serpiştirdiği örnekleri tek bir çizgi üzerinde toplamak mümkündür: **Amoral iktisadi faaliyetlere de pencere açan yeni bir hayat felsefesi!** Mandevilleci davranışsal çerçeve içerisinde **amoral** bir boyutun varlığı Mandeville'in özellikle tüketimi harekete geçirecek kaynaklar hususunda moralist görüşlere hiç iltifat etmemiş oluşuna ve onun ahlâk kavramını nasıl değerlendirdiğine rahatlıkla bağlanabilir: Zira Mandeville'e göre «ahlâk denen şey boş bir sözcüktür, insanların bilerek koyduğu bir yamıdır» (48). «**The Fable of the Bees**» onun

(46) Cf. A. G. Sayar, op. cit., p. 16. Mandeville'in karşısına almış olduğunu iddia ettiğimiz püriten zihniyet ferdi zühde değil riyazete itmiştir. Esasen zühd halinde çalışmaya ve her türlü zevke iltifat edilmeyip kaçış noktasının 'bir lokma bir hırka' olmasına karşılık, riyazet «nefsi veya bedeni kesret-i istimal ile tezlil ve... münkâd etmeye derler». (İsmail Hakkı Bursavî, «**Kitab-ül Hitab**», Hicri 1292, sf. 248, yeni harflerde aynı eser (İstanbul 1975), sf. 220). Dolayısıyla Kaye'in **rigorizm**'inden anladığımız zühd değil riyazet olmaktadır. Zühd ile riyazet arasındaki bu ince farka dikkatimizi çeken hocam Profesör S. F. Ülgener'e teşekkür ederim.

(47) A. G. Sayar, op. cit., pp. 15 - 16.

(48) B. Akarsu, «**Ahlâk Öğretileri**», I, (İstanbul, 1965), sf. 125.

amoral davranışlara yeşil ışık yakan örnekleriyle doludur. Meselâ, Mandeville, «avukatlar müvekkillerini, tacirler müşterilerini, rahatlıkla aldatabilir, hakimler rüşvet kabul eder, Kraliyetin nazırları devlet hazinesini yağmalayabilir» (49), derken karşısına püritanizmi almamış oluşu, bu aktivite sonucu lüks tüketimin boyutlarını, dar bir sınıf için bile olsa, genişlemeyeceğini kabullenmemek olur ki bu Mandevilleci düşünce ile çelişmek demektir. Hep bilinen çehresi ile Mandevilleci düşünce toplumu sefalet çukurundan çekip çıkarmak için tüketimin yaratıcı yanına eğilmekte, lüks tüketimi etkin ve diri tutacak kaynakların var olabilmesi için rüşveti, ticari hayatta sahtekârlığı, vb. davranışları mübah görmekteydi (50). Püritanizm ise, tam aksine, gücünü «sıkı çalışma ahlâkı ile temelini kutsal kitapta (İncil) bulduğumuz yüksek ahlâk standardından» almaktaydı. Bunlar da «zorunlu olarak istihsalde bir artışla birlikte gidecek ılımlı bir tüketime sebebiyet verecekti» (51).

Toplumda dini baskının özümlediği riyazet (ascetic) yolunda yürüyen ve bunu bir erdem ve vazife şuuru bilen tüketici davranışı sermaye birikimine nisbî bir ağırlık vermekteydi. Bir paradoksa parmak basan Mandeville, insanların riyazet ile yetinmeleri karşısında hem hayatın konfor ve rahatlığının tadını çıkarmak ve hem de vakit geçirmeden zengin, güçlü bir ülke olmak istemelerinin tamamen imkânsız olduğunu söylemektedir (52). Şu hale göre, gücünü riyazetten alan bir

(49) A. G. Sayar, *op. cit.*, p. 17.

(50) Burada Neoklasik iktisat düşüncesinin pozitivist bir temel üzerine kurulduğu kabul edilirse, sistemin «value - free» (değerden bağımsız), «ahistorical», «apolitical» yönleri yanında «amoral» bir boyutu da içerdiği görülecektir. Bu noktada, aslında, yanlış yorumları, hatta tahrifleri üzerine çekebilecek çabuk yaralanabilir bir husustur. Fakat unutulmaması gereken şey Neoklâsizm sistem gereği bu boyuta sahip olacağıdır. Bu da iktisatta pozitivistimin temel öğelerinden giridir. Neoklâsizmi bu bağlamda eleştiren J. Robinson şunları yazar: «... Faydanın bütün gayesi laissez - faire'i haklı göstermekti. Bu ise bütün ideolojilere son veren bir ideolojidir. Çünkü ahlâki meseleyi ortadan kaldırılmaktadır», «Economic Philosophy», (Harmondsworth, 1968), p. 53. (Yukarıdaki alıntıyı G. Kazgan'm J. Robinson'un bu kitabını tanıtan yazısında aldık. IFM, cilt 24, (1963 - 1964), sf. 339). Ayrıca A. Güriz, «Faydacı Teoriye Göre Ahlâk ve Hukuk», (Ankara, 1963), sf. 180. İmdi, bu bağlamda Neoklâsik düşüncenin yarattığı pozitivistimin zorunlu bir sonucu amoral boyutu da içerdiği düşünülürse Mandeville'in marjinalistlere öncülük etmiş olması şaşırtıcı olmamalıdır. Cf. B. Mandeville, *op. cit.* p. 330.

(51) A. Biéler, «Calvinism and Capitalizm»i zikreden B. Nelson, «The Idea of Usury» (Chicago, 1969), p. 243.

(52) B. Mandeville, *op. cit.*, p. 253.

tilketici davranış modelinden Mandevilleci tüketici modeline geçiş nasıl olacaktır? Bu tılr bir tüketici devriminin şansı, esas olarak, iki önemli unsurun birlikte işleyişiyle gerçekleşebilecektir. Ekonomik süjenin kendini pürüten zihniyetin çizdiği riyazet bağlarından koparması (zihniyet sorunu), ve lüks tüketime verilecek nisbî mutlak ağırlık (iktisadî sorun). Mandeville'in «satih üzerinde hemen hemen pürüzsüz yürilyüp» gideceğine inandığı tüketim harcamaları «satih altında ona muvazi bir zihniyet inkilâbıyla bir hizada» (53) yürüyebilecekmiydi? Bu mesele bizi aşağıda Keynes'in Mandeville'i değerlemesi sırasında tekrar meşgul edecektir.

Mandeville ile ilgili bu bölümü özetlersek: Tasarruf iktisadî refahı artırıcı bir unsur olmamakta, aksine, tüketici davranışına eksik tüketimi nakşetmekte, neticede iktisadi hayat tüketim kanalıyla yeterince beslenememektedir. Mandeville'in tüketicide bulunan fitrî eğilimlerin, yani arzu, özlem vd. nin uyarılmasıyla tüketime yeni boyutların ilâve olacağına inanmaktadır. Alışlagelmiş tüketim uslubunu terk ediş. tüketim indeksini zenginleştirecek kalemlerin ithali ekonomik refahı hızlandıracaktır. Tüketim çarkı iktisadî süjenin amoral davranışıyla (kazanç ve harcama) hızla döndürülmelidir. Harcamalardaki bu patlama artan servetle yine tüketime pompalanaçak, mekanizmanın bu şekilde pürüzsüz işleyişi, zaman içinde ekonominin, bir bütün olarak, bir üst düzeye sıçramasına yol açacaktır. Nihayet, onun yaklaşımının makro - büyüklük olduğuna işaret edelim. Şöyle ki; Mandeville tek tek bireylerin refahı yerine toplumsal genel zenginliği içeren bir modelin üzerinde idi. Başka bir deyişle, tükettiğinden fazla istihsalde bulunan kişi elbette iktisadi zenginliğe adımını atmış demektir. Fakat aynı mantık silsilesi ekonomisinin bütününe uygulandığı zaman, Mandeville, eksik tüketimin varlığına dikkatleri çekmekteydi.

Mandeville ilgili bu bölümü bağlamadan evvel bir noktayı açıklamakta fayda bulmaktayız : Yukarıdan beri Mandeville iktisadına ilişkin olarak kaydettiklerimiz, aslında, Mandeville'in «**The Fable of the Bees**»de bulunan zorunlu sonuçlara (implications) dayanmaktadır. Zira henüz iktisat ilminin bağımsız bir disiplin olmadığı bir devirde Mandeville'e atıfta bulunmadan «**efektif talep**», «**eksik tüketim**», vb. kavramlardan yola çıkmak ve bütün bunları ona maletmek hatalıdır. Bu yaklaşım tarzım, meselâ, T. Tanaka benimsemiş görünmemektedir :

(53) Alıntı için: S. F. Ülgener, «Gösteriş Maksadıyla İstihlâk Meşalesi ve Türkiye'nin Gelişme ve Kalkınmasındaki Zararlı Tesirleri», **SİM**, Cilt 23, (1953), sf. 163.

Şöyle ki; Tanaka, «Mandeville talep kesimine ağırlık verdi», ve «Mandeville mevcut tüketim talebinde net azalmada bireysel tasarrufların oynadığı rolü farketmişti» derken Mandeville'e hiç bir atıfta bulunmaz (54). H. Landreht ise Mandeville'in eksik - tüketimci utumuna işaretle «**The Fable of the Bees**»e atıfta bulunur (55). Gerçekte bu bile zorunlu çıkarımdan öteye gitmez. Zira Mandeville'in «teknik iktisat üzerine söyleyebileceği» şeyler, Hayek'in tabiriyle, «oldukça yavan» kalmaktadır (56). Mandeville'den Malthus'a kadar geçen bir asırlık zaman zarfında Mandeville'ci görüşün su üstüne çıkmamasını Mandeville'in iktisat diliyle yazmak yerine satirik bir edayı benimsemesinde de aranabilir. Oysa aynı noktanın iktisat teorisindeki önemini ortaya koyarken eksik istihdamı efektif talep noktasına bağlayan Malthus soruna bilimsel bir yön vermişti (57).

II

Mandeville ilk defa ne zaman Keynes'in dikkatini çekmiştir? Bu konuda okuyucuya sunacağımız herhangi bir yazılı belgeye, sıhhatli bir kaynağa sahip değiliz. Yalnız Keynes'in neoklâsik doğmalarla olan akademik bağlarının hangi bağlamlarda ve ne vakit koptuğunu araştıran ve bu konuda Keynes'in gazete satırları arasında kalan yazılarından, evrakına kadar her dökümanı değerlendirerek Keynes düşüncesindeki sıçramaları tesbit eden Profesör T. W. Hutchison'dan elde ettiğimiz şifahi malûmat bu konuda sıhhatli bilgiler ortaya konana kadar, şimdilik kaydıyla yolumuzu aydınlatmaktadır. Keynes'in Cambridge'deki ders notlarını inceliyen Hutchison'a göre Keynes ilk kez 1930'ların hemen başında derslerinde Mandeville'den söz açmıştır (58). Bu

(54) T. Tanaka, «Mandeville and Smlth», **KGUAS**, Vol. 9., (1960), p. 89.

(55) H. Landreht, «Economic Thought of Mandeville», **HOPE**, Vol. 7. (1975), p. 196, fn. 14.

(56) F. Hayek, «Dr. Bernard Mandeville», **PBA**, (1966), p. 125.

(57) Cf., J. M. Keynes, «**The General Theory**», p. 362.

(58) Hutchison bu noktayı «History of Economic Thought» Birmingham Conference, September 1972'de D. E. Moggridge'in bir tebliğine ilişkin tartışmada değinmiştir. Cf., «History of Economic Thought Newsletter», No. 9, Autumn 1972, p. 6. Ayrıca A. G. Sayar, *op. cit.*, (early drafts) da şunlar kaydedilmiştir: «... One neglected point, as said by Professor T. W. Hutchison, that Keynes firstly includes Mandeville in his lectures in Cambridge after 1930 s. (From Hutchison's view of Keynes attack on the classical economists as a polemical device in the Birmingham Economic Thought Conference held September, 1972).»

duruma göre 1930'lara kadar Keynes düşüncesinde Mandeville ve «The Fable of the Bees» yoktur veyahut çok siliktir.

Burada hemen, şöyle bir sual hatıra gelmektedir. Keynes'in, yaşadığı devirde hakim iktisat felsefesine başkaldıran yazarlardan biri olarak anısını dirilttiği söylenen Mandeville acaba «Genel Teori»de hangi hatlarıyla ve nasıl bir etkinlikle Keynes'in kaleminden çıkmıştır?

Aşağı yukarı iki sahife tutan Mandeville ile ilgili kısım (59). Keynes'in Mandeville'i Barbon'u izleyen çizgide bulmasıyla başlamaktadır. «The Fable of the Bees» in kötüye çıkan şöhretinden sadece Dr. Johnson'un ürkmediğini kaydeden Keynes, «Dictionary of National Biography» de L. Stephan'ın telif ettiği Mandeville maddesine atıfta bulunur, sonra bu alıntıyı bir dipnot ile keser ve bu defa L. Stephan'ın «History of the English Thought in the Eighteenth Century»e sözü getirir. Keynes'in kaydettiği gibi Stephan şunları yazar :

«... Mandeville'in meşhur ettiği yanlış görüşün doktrinde tamamen yalanlanması mallara olan talep emeğe olan talep demek değil iledir [ki] nadiren anlaşılmakta, tamamiyle kavranılması, belki, bir iktisatçı için en iyi bir test olmaktadır.» (60)

Yukarıdaki alıntıda önemli olan nokta Stephan'ın safsata olduğunu ileri sürdüğü Mandevilleci yaklaşımın J. S. Mill'den alınan bir görüşle çürütüldüğüne işaretidir. Aslında çelişik durum şöylece ortaya konabilir: Keynes'in kendi sisteminin öncülerinden biri olarak gördüğü Mandevilleci görüşün Stephan tarafından Mill'in «mallara olan talep emeğe olan talep değildir» (61) ile tutarsız olduğuna işaret edilmiştir. İmdi, Keynes'in Mill'e olan tutumu bilinen bir yön ise de (62), onun hiçbir yoruma girmeden bu yalanlamayı bir dipnot ile sergilemesi, öte yandan, esas uğraşısı İngiliz dili ve edebiyatı olan F. B. Kaye'in Mandeville ile ilgili çalışmasında «efektif talep»e, hem de kendisinden on iki yıl evvel yer vermiş olmasını görmemiş olması gerçekten düşündürücüdür. Bu noktayı aşağıda biraz daha etraflıca ele alacağız.

(59) *op. cit.*, pp. 359-362

(60) *Ibid.*, p. 359, fn. 4.

(61) J. S. Mill, «Principles of Political Economy», zikreden M. Blaug, *op. cit.*, p. 134. Profesör Blaug ayrıca Mill'in bu görüşü üzerine Cannan, Nicholson, Jevons, Sidgwick ve Marshall'ın tepkilerini de kaydeder. Keynes aynı alıntıyı «Genel Teori» de bir kez daha tekrarlar : *Ibid.*, p. 364, fn. 2.

(62) Cf. *Ibid.*, pp. 3, fn. 1; 19-20. G. Routh ise J. S. Mill'in Keynes'i bazı bağlamlarda tahmin ettiğini öne sürer: (The Origin of Economic Ideas», (London, 1975), pp. 164; 175).

Keynes, daha sonra, Mandeville'in allegorik şiirinden birkaç dize ile Mandeville'in bu dizelere ilişkin açıklamalarına, hiç bir referans göstermeden, «Genel Teori» de yer verir. Böylelikle Keynes'in esasen sınırlı alan içine sıkıştırdığı bu bölümde Mandeville'e ait kişisel yorumlarına pek yer kalmaz.

Görüldüğü gibi, «Genel Teori» de Mandeville hakettiği derin ve kesin çizgilerden mahrumdur. Bu durumda Keynes'de Mandeville belirsiz ve silik kalmakta ve pek haklı olarak da bazı soruları üzerine çekmektedir. Esasen Profesör J. Robinson da Keynes'in Mandevilleci efektif talep teorisini içeren açıklamalarının biraz gayri tabii kaçtığına dikkatimizi çekmektedir (63). Hep bilinen cephesiyle, bir terazinin farklı kefelerine konulan tasarruf ve tüketim unsurlarından daima ağır basan tasarruf marjının kırılması ve bu eksen etrafındaki fikirleriyle Mandeville anlatılmakta, onun para, dış ticaret, subjektif değer teorisi (64) vd. konularda sistematik bütünsellikten yoksun fikirlerine pek yer verilmemektedir. Keynes'in de bu çizgiyi izlediği muhakkaktır.

III

1951'de *Philosophy* dergisinde Mandeville'e ait bir incelemesi yayınlanan J. C. Maxwell sözü 1924 yılında F. B. Kaye'in uzun bir çalışma ve akademik dikkat ile yayıma hazırladığı «The Fable of the Bees»e getirir ve şunları kaydeder :

«... F. B. Kaye «The Fable of the Bees»in mükemmel yayımı ile Mandeville'e olan alâkanın canlanmasına katkıda bulundu ve Mandevilleci fikirlerin zamammızdaki yorumlarına yön verdi.» (65)

(63) J. Robinson, *op. cit.*, p. 20.

(64) Dağınık bile olsa, Galiani öncesi subjektivizminin izlerini pekâlâ «The Fable of the Bees»de bulmak mümkündür. Cf., pp. 113; 187; 195; 331. Ayrıca T. Veblen'n «malların parasal kınkandırıcılık değeri» («The Theory of the Leisure Class», (ed. C. W. Mills), (New York 1959), p. 108) ile A. C. Pigou'nun «Malların şöret değeri» («Some Notes on Utility», *EJ*, Vol. 13, (1903), p. 65) olarak adlandırdıkları, yani, bazı tüketim mallarının fiziki tatmin yanı sıra manevi tatmini de sağlaması (Rolls - Royce araba) ya da sadece ikinci tatmini vermesi (elmas gerdanlık) sorunu Mandeville'de bilinçli olarak fakat bir değer teorisine bağlanmadan yeterince işlenmiştir: Cf., pp. 115; 132; 133; 149 - 154; 184 - 185; 237; 331, 344 - 345; 346; 359. Bu çalışmamızda «Mandeville - Keynes» ilişkileri gözden geçirildiğinden Mandeville'in bu cephesine hiç değinmedik, çünkü iktisatta değer teorisine hiç vakit ayırmamış olan Keynes'in (Cf., J. Robinson, *ibid.* p. 76) bu bağlamda Mandeville ile ortak bir noktası esasen olamazdı.

(65) «Ethics and Politics in Mandeville», *Philosophy*, Vol. 26, (1951) p. 242.

Gerçekten de Mandeville'in kitabı 1705'den günümüze dek bir çok defalar basılmış ve çoğunlukla her yeni baskısı Mandeville ve kitabını tanıtan ,açıklayıcı «görüş» bölümlerini de içermiştir. Fakat bu çalışmaların hiç biri F. B. Kaye'in çalışması düzeyine ulaşamamıştır. Mandeville'im bütün yönlerini derin ve kesin bir araştırmacı ruhuyla ortaya koyan Kaye'in bu atılımı ilk canlandırıcı etkilerini felsefe çevrelerinde buldu. Kaye'den esinlendiğine inandığımız S. P. Lamprecht de Mandeville ile ilgili yazısında, J. C. Maxwell'den yıllarca önce 1926'da, Kaye'in çalışmasını şu sözlerle övmektedir :

«... Mandeville'in kitabının kusursuz mükemmeldeki yeni basımı için F. B. Kaye'e müteşekkirimiz. Bu yayım sadece nefis bir baskının sevimli bir örneği olarak kalmamakta ,aym zamanda Mr. Kaye'in bu çalışması Fransız ve İngiliz edebiyatlarında Mandeville ile ilgili kısımları mükemmel bir ayırım ve sahasındaki kusursuz bilgisiyle bir araya getirmektedir.» (66)

Görüldüğü gibi, Kaye'in bu çalışması Mandeville'i anlamada ve anlatmada ve akademik çevreleri (felsefe, iktisat) harekete geçirmek hususunda ciddi yararlı olmuştur (67). Bizim çalışmamızı ilgilendiren yanıyla, Keynes ile Kaye arasındaki ilişki, bugün görüldüğü kadarıyla, tamamiyle belirsizlikler içindedir ve böyle bir ilişkiden şimdiye dek söz de açılmamıştır. Dolayısıyla bizim bu konuda söyleyeceklerimiz, belki ,bir spekülasyondan öte değildir.

IV

Onsekizinci yüzyıl edebiyatı üzerine derinliğine bilgi sahibi olan F. B. Kaye Mandeville'in «**The Fable of the Bees**» de sergilediği iktisat felsefesinin özüne inmek istemesi, tıpkı bir doktrin tarihçisi gibi, ona bu özü oluşturan boyutlar üzerinde açıklayıcı noktalarla katkıda bulunmasını, daha önemlisi, Mandeville'ci iktisat düşüncesinin temel öğeleri üzerinde yorumlara girme şansını vermişti. Meselâ, Kaye'in,

(66) op. cit., p. 561, fn. 1.

(67) Maxwell, Kaye'den sonra W. Dackelman, «**Untersuchungen zur Brennfabel**», (Hamburg, 1933)'m bu çizgide önemli bir eser olduğunu kaydeder (op. cit., p. 250). Günümüz iktisatçılarından J. J. Spengler de F. B. Kaye'in çalışmasının aşilamayacağı görüşündedir. (op. cit., p. 35, fn. 2). Ashında Mandeville'i dolaylı dolaysız ilgilendiren çalışmalarda 1930'dan bugüne iktisatçılar Kaye'in bu titiz çalışmasını temel kitab olarak kabullenmektedirler. J. J. Spengler, A. F. Chalk, J. Robinson bu isimlerden bir kaçıdır.

Mandeville'e işarette, yüksek düzeydeki toplam harcamaların devam etmesini iktisadî hayatın zorunlu şartı olduğuna işaret etmesi (68), ya da, Mandeville'in dış ticarete devlet müdahalesinin olmaması görüşünü enine - boyuna incelemesi (69), Kaye'in iktisat teorisine, ister istemez, karışığının işaret taşlarıdır. Hatta Mandeville'in Veblen'e olan tesirinden de ilk kez Kaye'in bu çalışmasında söz edilmişti (70). Hiç şüphesiz, Kaye'in bu doğrultudaki yorumlarını zenginleştirmek mümkündür. Ne var ki, onun Mandeville'in iktisat düşüncesinin kaynaklarını ve tesirlerini incelerken pek deşilmedik bir yan bırakmaması, yukarıda da değindiğimiz gibi, Kaye'e Mandeville'e ilişkin yorumları ve açıklayıcı notlarıyla, dar anlamda bile olsa, bir iktisadi düşünce tarihçisi olma vasfını kazandırmış olduğunu söyleyebiliriz. Bizce bu bağlamda önemle durulması gereken husus şudur: Daha 1925'lerde Keynes de «efektif talep» kavramının özümlemesinin izlerinin bile görülmediği, fakat zamanın İngiltere'sinde işsizliğin bir çığ gibi hızla büyüdüğü bir ortamda, Mandeville'i değerlendiren bir edebiyat tarihçisinde efektif talep eksikliği ile işsizlik arasında bir bağın mevcut oluşudur. Sözü bu noktada Kaye'e bırakalım : Kaye'e göre Mandeville,

«... Gerçek yoksul halkın içinde bulunduğu bozuk bir düzende lüks tüketimin önüne geçilmesinin talep ve üretimde bir duraklama demek olduğunu... düşünmekteydi» (71).

Kaye'in Mandeville'i bu yerinde ve tutarlı müşahadesi, pek haklı olarak, onun iktisat bilimine olan yakınlığını değerlemesine sebep olmaktadır. Tanaka bu noktada şunları yazar :

«... O (F. B. Kaye) bu söylediklerinin derinliğine inemedi, zira Mandeville'in iktisat felsefesinin özünün açıkça lüks tüketimin savunması ve bunun (da) efektif talep sistemi olduğunu kavrayamamıştı.» (72)

Bu değerlemelerin ışığında Keynes'in Kaye'in yayınladığı «**The Fable of the Bees**»i ve onun Mandeville'e yönelik çalışmasını okuduğu-

(68) op. cit., vol. I, p. lxxviii ve devamı

(69) ibid., vol. I, pp. xcii - xcix

(70) cf. ibid., vol. II, 452. Mandeville'in Veblen'e olan tesirleri için cf., H. J. Laski, «Review of «The Theory of the Leisure Class», *Economica*, vol. 5, (1925), p. 96; J. J. Spengler, «The French Predecessor of Malthus», (New York, 1942), p. 217, fn. 24; J. J. Spengler, op. cit., p. 36, fn. 2.

(71) F. B. Kaye, op. cit., Vol. I, p. LXIX.

(72) T. Tanaka, op. cit., p. 80 «... Bazıları Mandeville'in doktrinini tartışmasız kabullendiler. Dr. Johnson ve F. B. Kaye Mandevilleci iktisatla tamamiyle fikir birliği içindeydiler» (A. G. Sayar, op. cit., p. 32, fn. 28.)

nu, etkilediğini ileri sürmekteyiz. Belki burada işlediğimiz malzemenin sınırlılığı ve yetersiz oluşundan rahatlıkla söz açılabilir. Ancak, Keynes'in 1930'ların hemen başlarında Mandeville'den ilk kez derslerinde bahis açması, sonra «Genel Teori»de hem Mandeville'i gerçek boyutlarıyla ortaya koymaması ve nihayet Kaye'in çalışmasından haberdar olmaması gerçekten düşündürücüdür.

Kaye'in Mandeville kanalıyla Keynes'e olan etkisi ihmal edilse bile, 1920'den sonra büyük depresyonu içine alan zaman diliminde neoklâsik doğmalarla olan hesaplaşmanın epey yol aldığı yıllardır. Bazı yazarlar efektif talep sorununa çeşitli vesilelerle ve değişen önem derecelerinde, değinmişlerdi. Meselâ, «**The Consumer in History**» adlı eserinde Levett şunları yazmıştı :

«... Köylülerin etkin talebi (efficient demand) artmaya başlar başlamız, toplumun durgunluğu sona erdi. Tüketicimin canlı tarihinin (bununla) başlamış olduğu söylenebilir». (73)

Profesör Lavett, tüketicinin tarihte onadığı önemli rolü şu sözlerle sürdürür :

«... (Elizabeth çağı İngiltere'sinde) tüketici toprakta hızlıca bir kuvvet haline gelmekteydi.

Bununla birlikte, tüketici bu kudretinin henüz pek farkında değildi ve belki sadece devlet onun kuvvetini çok açıklıkla kavramış ve etkin bir iktisadî talebin gücünü sınırlamaya ya da katkıda bulunmaya çok hazırlıklıydı.» (74)

Bu konuda diğer örnekler : W. H. Whyte'in «**Spending and Unemployment**» (75) ile E. W. Gilboy'un «**Demand As a Factor in the Industrial Revolution**» (76) adlı yazılarıdır.

Ashında Büyük Dünya Krizine doğru iktisadî düşünce de yeni mikraklar aramaktaydı. 1928'de P. T. Homan, «iktisadî düşünce etkin bir şekilde klâsik görüş çizgisinden başka sahalara kaymaktaydı» (77). derken, bu, Keynesian ihtilâlin habercisi olduğu kadar, yeni ekonomik

(73) «**The Consumer in History**», (London, 1929), p. 9.

(74) **İbid.**, p. 22.

(75) **Service**, (Winter, 1932), pp. 9-14.

History, (1932) de çıkmış, ikinci kez «**The Causes of the Industrial Revolution**» (76) E. W. Gilboy'un bu yazısı ilk olarak «**Facts and Factors in Economic History in England**», ed. R. H. Hartwell, (London, 1967), pp. 121-138'de neşredilmiştir.

(77) «**Contemporary Economic Thought**», (New York, 1928), p. 138.

felsefenin temel öğeleri üzerinde birbirinden bağımsız yorumlara giren Kaye, Lavett, Gilboy v.d. yazarların da varlığına işaret sayılmaktadır.

V

Mandeville okuyucularına eserinin hangi temel üzerine oturtulduğunu şöylece açıklar.:

«... «**The Fable of the Bees**» insan arzu ve özlemlerinin mahiyetini (nature) ve belirtilerini (symptoms) tasvir eder, bunların kudretini araştırır» (78).

Diğer yandan, esas çıkış noktası bu olan bir çalışmada okuyucuya yer yer iletilmek istenen bir mesaj da ahlâkın kuru bir dava, asırlardan beri ardından koşulan bir kuruntu olduğudur. Mandeville bu çerçevede içersinde kendi sisteminin özümlemesini yapar. Bunu yaparken, dağınık bir şekilde de olsa, yeri gelip sırası düştükçe, çoğu kez teknik iktisat kalıplarından yoksun olarak ya da yeterince işlenilmeden bırakılarak, toplam harcamaların toylumsal iktisadî refahla bağlantısı kadar, dış ticaret, subjektif değer teorisi, iş bölümü vb. konulara değinir. Fakat onu, belki bir ayağı Merkantilist kampta olmak üzere, fakat esasda, Adam Smith öncesi iktisatta, temel çizgisini eski Yunan felsefesine kadar uzatabileceğimiz akademik düşünce platformunda değerlendirmek gerekir. «**The Fable of the Bees**»in dağınık, tutarsız düşüncelerin bir bileşimi oluşu bir tarafa, bugünkü kapitalist iktisat felsefesinde Mandevilleci payın ağırlığı pek tartışmasa gerektir.

Keynes'in Mandeville'i değerlemeye başladığı zaman, geride kalan ikiyüzyıllık süre Mandevilleci düşüncenin temel unsurları, tedrici olarak, gerçek hayattaki yerlerini esasen almakta idiler. Keynes'in Mandeville'i ele alırken yeterince onun fikirlerini işlemek yerine iktisadî düşünce tarihindeki yerini almasına yardımcı olduğunu kaydetmemiz gerekiyor. Her ne kadar J. K. Fuz;

«... Keynes'in «Genel Teori» de Mandeville'in katkısını dile getirmesine rağmen kendi görüşlerini yeterince doğrulayacak Mandevilleci önerileri işlemekten kaçınması, doğrusu yazıktır (79)

(78) B. Mandeville, *op. cit.*, (1970), p. 404.

(79) «*Welfare Economics in England Utopias*», (London, 1952), p. 87.

diyorsa da, ferdi tüketim indeksindeki gelişmeler ya da püritanizme veda edilmesi bir yanda, gerek üretici ve gerekse tüketici olarak iktisadî karar birimlerinin gerçek hayatta yeterince amoral davranışlara girebilmeleri öte yandan, Mandevilleci düşüncelerin zaman içindeki sessizce uygulamalarının işaret taşlarıdır (80). Esasen püriten zihniyeti terkederek ekonomik süje için amoral faaliyetlere geçişi sağlayacak geniş bir ufuk yaşanan sistemin içindedir, ve bu tür faaliyetler gizli-âşikâr, yasal - yasal olmayan, ve benzeri şekilleriyle iktisadî hayattaki tahsisî (specific) vakumlarını doldurmaktadırlar. İmdi, bu bağlamda neoklâstik pozitivistin de amoral bir boyuta sistemi dayadığı, sistem gereği olarak, elbette inkâr edilemezse de—aşlında bu noktaya yukarıda bir nebze olsun değinmiştik—hiç bir neoklâstik iktisatçı, görebildiğimiz kadarıyla, ahlâk sorunu üzerinde Mandeville kadar fütürsüz değildir. Zira Mandevilleci sistem amoral bir temel üzerinde olmasına karşılık, neoklâstik pozitivist yaklaşımının da amoral bir boyutu kaçınılmaz olarak son kertede içerecektir. Keynes'in akademik sabırsızlık sonucu «Genel Teori»de sebep olduğu yanlış yorumlar, tahrifler, tutarsızlıklar eserinin «kötü yazılmış bir kitap» (81) olmasını engelliyemediyse de, onun Mandevilleci temel üzerine, tıpkı neoklâstik gibi, sistemini kurması esasen beklenemezdi. O, hemen her devirde kâhlaşan iktisat felsefelerine (orthodoxy) başkaldıran yazarları takdirle anarken bu çalışmalarda

«... hakikat, hatayı devam ettirmekten çok muğlak ve kusurlu bir şekilde ve ucuz mantık yoluyla, fakat olgulara uygun düşmeyen varsayımlar üzerinde, açıklığa ve tutarlılığa kavuşmuştu» (82).

derken, bu, pek haklı olarak, efektif talep sisteminin Keynes tarafından teorik bütünselliğine kavuştuğunun da işareti sayılmalıdır.

Bütün bunlara rağmen, bizim bir incelememizde vardığımız sonuç sâdece Keynes'in Mandeville'i akademik dikkatten uzak, kuru ve donuk çizgileri içerisinde «Genel Teori» okurlarına sunmuş olması değildir. Daha önemlisi, «Büyük Depresyon» ile birlikte Keynes'in etrafında kenetlenerek Neoklâstizme başkaldıran R. Kahn, J. Robinson, R. Harrod ve J. Meade'in oluşturduğu genç akademiklerin «Genel Teo-

(80) E. Batumlu'ya göre «ekonomik düşünce kilise akidelerinin nüfuz ve etkisinden yavaş yavaş sıyrılmış.. Sonunda da amoral iktisat politikasıyla devlet kilisenin yerini almıştır», «Genel Ekonomi», (İstanbul, 1977) - başlanmaktadır.

(81) A. Leijonhufvud. «On the Keynesian Economics and the Economics of Keynes», (New York, 1968), p. 10.

(82) Keynes, op. cit., p. 371.

ri» nin yazılması sırasındaki yardımlarıdır. (83). Gerçi bu iktisatçıların Keynes'in eserine olan katkıları bugün için sergiliyecek kaynaklardan mahrumuz. Fakat, zaman içerisinde, bu doğrultuda yazılacak olanlardan da Keynes'in Mandeville'i değerlemesine ilişkin yeni bir ışığın ortaya çıkacağını sanmıyoruz.

(83) J. R. Hicks, «The Crises In Keynesian Economics», (London, 1974), p. 5.

KISALTMALAR

BJPS	The British Journal for the Philosophy of Science
CJ	The Cambridge Journal
CJEPS	The Canadian Journal of Economics and Political Science
EJ	The Economic Journal
HOPE	History of Political Economy
IEJ	The Indian Economic Journal
IFM	İktisat Fakültesi Mecmuası
JP	The Journal of Philosophy
JPE	The Journal of Political Economy
KGUAS	Kwansei Gaukin University Annual Studies
MSESS	The Manchester School of Economic and Social Studies
PBA	The Proceedings of the British Academy
SEJ	The Southern Economic Journal
SİM	Siyasi İlimler Mecmuası
WA	Weltwirtschaftliches Archiv
ZFN	Zeitschrift für Nationalökonomie.